

The article deals with implementation of scientific-analytical review and evaluation of the phenomenon of political intolerance in relation to the political conflict. The question considered in the article highlights of differences of the essence of conflict and political intolerance in conditions of contemporary social and political changes. The author identifies the main regularities and tendencies of transformation of political conflicts to various forms of political intolerance.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2016

УДК 323.22+328.123+328.18

**Кольцов В. М., ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»**

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ» У ЗАХІДНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Обґрунтовано, що західна політична наука неуніфікована в розрізі дефініювання політичної опозиції, оскільки в ній на підставі різнофакторного теоретико-методологічного аналізу інкорпоровано вузьке та широке дефініювання політичної опозиції. Виявлено, що у вузькому (класичному) розумінні політична опозиція тяжіє до парламентської опозиції, а у широкому (сучасному) розумінні – до парламентської опозиції та інших форма опозиційності на підставі політизації суспільного/суспільно-політичного процесу.

Проблематика політичної опозиції привернула увагу багатьох вчених, які аналізували її з різних кутів зору, що стало підставою вироблення сучасною західною політичною наукою своєрідного та власного теоретико-методологічного модусу, з'ясування та генералізація якого не зовсім очевидна у вітчизняній політичній науці, а тому і потребує актуалізації, диверсифікації та комплексного розгляду.

Як правило, західні дослідники у теоретико-методологічному контексті приділяли увагу таким питанням, як: класичне та сучасне розуміння політичної опозиції; визначення меж політичної

опозиції; виявлення та дослідження напрямів, акторів/гравців та/або типів відносин у площині наукового трактування політичної опозиції; диверсифікація вузького та широкого розуміння політичної опозиції, а також з'ясування їхнього нормативного та контекстуального значення, ролі, суб'єктів, об'єктів та локусу тощо.

У даній статті не розглянуто всіх аспектів опозиції як соціального феномену, а натомість увагу зосереджено лише на понятті і різносторонній проблематиці/варіативності політичної опозиції, зокрема її організованих і неорганізованих суб'єктів.

Політична опозиція, яка в межах свого класичного дефініювання іноді прирівнюється до механізмів стримувань та противаг, до інституційних конфліктів чи до феномену партій меншості/меншин, не дуже легко піддається комплексній операціоналізації. Річ у тому, що в класичному розумінні поняття політичної опозиції використовується у відносному трактуванні, коли на увазі мають відношення «перебування у тій чи іншій формі незгоди з іншим органом влади» [1]. Таке розуміння політичної опозиції похідне від зауважень Р. Даля, Г. Іонеску та І. Мадаріаґи, адже: перший наголошує, що опозиція існує, коли сила «Б» протистоїть поведінці уряду «А» [2, р. 18], а другі зазначають, що політична опозиція є «логічним і морфологічним ... діалектичним противником влади» [3, р. 2].

На противагу, значна частина науковців апелює до дефініювання політичної опозиції у більш вузькому і навіть нормативному/інструментальному сенсі. Значною мірою це зумовлено тим, що при вивченні емпіричних кейсів політичної опозиції чи при вимозі і потребі її типологізації/класифікації навіть «класики» політичної теорії опозиції здебільше зосереджують свою увагу на одному конкретному виді політичної опозиції, а саме на парламентській опозиції. За схожою методологічною логікою Л. Шапіро означає політичну опозицію як «організовану політичну групу або групу, мета якої полягає у тому, щоб усунути уряд від влади та замінити його одним з власних варіантів» [4]. З такого визначення цілком очевидно, що політична опозиція в її класичному дефініюванні найчастіше обмежується однією конкретною політичною сферою – парламентом/легіслатурою, –або одним конкретним актором/гравцем – партією (або партіями), котра представляє(котрі представляють) меншість у легіслатурі. Причому, головною метою політичної опозиції в її класичному дефініюванні є отримання

політичної/урядової влади. А це означає, що політична і парламентська опозиція в класичному підході є рівноцінними.

Противагу класичному дефініюванню політичної опозиції становить історичний та культурний контекст, вбудований у конкретні випадки дослідження політичних інститутів і процесів (наприклад, після завершення Другої світової війни, в процесі «холодної війни», напередодні «третьої хвилі» демократизації тощо). Саме він спричинив вироблення та інституціоналізацію нормативного акценту в обговоренні ролей та «функцій» політичної опозиції. Крім того, на відміну від еволюціоністського (або ж класичного) погляду, нормативний теоретико-методологічний підхід виявився більш вражаючим і далекоглядним, адже саме в його межах вперше почали обговорювати різні типи/форми політичної опозиції, тим самим розширивши її дефініцію теоретико-методологічно. Зокрема, саме в контексті нормативного підходу до дефініювання політичної опозиції було виокремлено такі її типи, як «нормальна опозиція». Схожим чином Дж. Сарторі аргументував якість та об'єктивність саме нормативного/сучасного підходу до дефініювання політичної опозиції і, на свій манер, виділив такі її типи, як: «конституційна»/«реальна» (передбачає згоду з фундаментальними принципами організації суспільства і політичного режиму, внаслідок чого виступає «проти уряду, а не проти політичної системи» [5, р. 151], і функціонує «спокійно і конструктивно», виступаючи «проти», але не перешкоджаючи) та «анти системна»/«девіантна» (ставить під сумнів легітимність політичного режиму в цілому (особливо в авторитарних режимах), діє «безвідповідально», оскільки не має жодних шансів бути репрезентованою при владі і тому практично не несе політичної відповідальності) або, іншими словами, «парламентська» та «непарламентська».

Все це сумарно означає, що згідно політологічної традиції класичне визначення та детермінування політичної опозиції традиційно є вузьким/одностороннім, а сучасне/нормативне визначення та детермінування – широким/багатостороннім. Перше визначення політичної опозиції часто йде в розріз з сучасною політичною теорією, особливою політичною компаративістикою. Натомість, друге визначення є менш проблемним, адже згідно нього поняття політичної опозиції є частиною політичної теорії, яка накладає свій безпосередній відбиток на сучасні дослідження

політичної опозиції. Теоретико-методологічним наслідком розуміння політичної опозиції є те, що її суб'єкти мають конкретні функції та завдання, внаслідок чого науковці змушені інтегрувати всіх їх у категорію «політична опозиція». Таким чином відбувається якщо не звуження, то чітке оформлення сфери дослідження політичної опозиції, головний локус якого, особливо в демократичних країнах, зосереджений на парламентській опозиції, постановка питання про дослідження якої регламентована й обґрунтована передусім принципами неоінституціоналізму. Водночас, помічено й звуження попиту і причинно-наслідкового поступу цілей та завдань порівняльного дослідження політичної опозиції.

Але потрібно розуміти і той факт, що широке чи нормативне/сучасне визначення політичної опозиції теж здатне генерувати певні теоретико-методологічні і дефінітивні обмеження із приводу концепту, ролі та цілей політичної опозиції як такої. Це часто ускладнюється тим, що теоретико-методологічні непорозуміння з приводу означення політичної опозиції не є унілатеральними, а натомість переплітаються у політологічній літературі. Одне із таких обмежень/непорозумінь стосується ролі, яку відводять політичній опозиції, бо вчені найчастіше трактують політичну опозицію у вузькому сенсі, тобто з обмеженою кількістю акторів/гравців. Інше обмеження стосується того факту, що актори/гравці політичної опозиції мають специфічні ролі/функції і строго визначені цілі – передусім отримати владу, – що призводить до обмеженого бачення змісту діяльності політичної опозиції. Нарешті, останнє (з представлених у статті) обмеження/непорозуміння безпосередньо дотичне до того, що основним(або часто і єдиним) локусом дослідження місця політичної опозиції є легіслатура, внаслідок цього відбувається звуження сфери її політологічного аналізу. Але навіть й така аналітична специфіка досить ефективно вписується у площину дослідження політичної опозиції крізь призму неоінституціональної, структурно-функціональної, біхевіоральної та інших методологій. Це зумовлено тим, що навіть крізь призму звуження широкого або нормативного підходу до дефініювання та де термінування політичної опозиції, роль і «функція» політичної опозиції визначаються у забезпеченні альтернативних стратегій політичного розвитку, хоча в основному й у контексті ідеї та крізь призму генерування альтернативного уряду. Як наслідок цього, політична опозиція згідно сучасного/

нормативного підходу традиційно розглядається як цілісне організаційне явище з чітко визначеним і визнаним статутом. У такому контексті часто вважають, що політична опозиція – це передусім лояльна опозиція у формі альтернативного чи тіньового уряду, у складі тіньових міністрів, тіньового кабінету і «тіні» законодавчої програми, що відповідає вузькому трактуванню політичної опозиції. Доповнює цю ситуацію і ще один варіант звуження широкого/нормативного дефініювання політичної опозиції як політичної сили, яка намагається впливати на законодавчу владу і встановлений нею порядок денний. З огляду на це, очевидно, що більшість вчених, незалежно від того, яким дефінітивним і теоретико-методологічним підходом вони послуговуються, все ж таки фокусується на трактуванні політичної опозиції передусім як парламентської опозиції або, іншими ж словами, політичної сили, яка може маневрувати та суттєво впливати на законодавчий процес з інституційної/міжінституційної перспективи. Це, на думку Л. Хелмса [6, р. 13] і У. Сурела [7, р. 63], вказує, що політична опозиція – це здебільшого квазіоднорідна композиція/структура у складі парламентської меншості (акторів/гравців парламентської меншості), які не змогли увійти до композиції уряду.

Однак навіть у цьому контексті, зокрема в широкому розумінні опозиційності, парламентська опозиція несумірна політичній опозиції, адже парламентська опозиція у будь-якій легіслатурі може мати значно більше ролей, аніж просто пропонувати альтернативний політичний курс та формувати альтернативний («тіньовий») кабінет. Наприклад, у багатоскладових, наприклад, етнічно диференційованих, суспільствах, парламентська опозиція відіграє важливу функцію представництва та артикуляції інтересів різних соціальних груп, навіть якщо вони не можуть бути прийняті до уваги та враховані. Але замість того, щоб пропонувати альтернативну політику, парламентська/політична опозиція суплементарно може співпрацювати з більшістю у легіслатурі/політичній системі із приводу реформування політичної системи в цілому, особливо з приводу узгодження принципів політичного режиму. Крім того, політична опозиція може використовувати (якщо такі передбачені) свої формальні повноваження, щоби переконатися, що парламентська більшість й урядовий кабінет політично відповідальні і виправдовують своє перебування при владі (зокрема, один перед одним в умовах парламентських і президентських демократій, інкорпорованих у різних системах

державного правління, зокрема у парламентських республіках та монархіях, напівпрезидентських і президентських республіках тощо). Окрім того, не варто забувати і про неофіційні повноваження суб'єктів політичної опозиції. Дійсно, поряд із формальними повноваженнями, передбаченими за опозицією у парламенті, вона може відігравати й інші політичні і суспільно-політичні ролі, слугуючи каналом комунікації громадськості і політичної влади щодо конкретних політичних питань чи слугуючи в ролі своєрідного «запобіжного клапану» (англ. «safetyvalve») [7, р. 150]. Вона може «політизувати» й аполітичний процес, трансформуючи будь-яке запитання у політичну площину, зокрема шляхом громадського обговорення, і, тим самим, сприяти усвідомленню громадськістю будь-якого конкретного питання. Врешті-решт, політична опозиція також може підвищувати легітимність уряду/урядового кабінету(влади) та політичної системи в цілому, змушуючи їх більш об'єктивно реагувати на потреби широкої/неурядової частини електорату [8, р. 430].

У цьому контексті, а також опираючись на свідоме чи несвідоме визнання того, що найбільш вагомою функцією політичної/парламентської опозиції є виокремлення і пропонування альтернативного політичного курсу та формування альтернативного («тіньового») уряду/урядового кабінету, вчені зазвичай схиляються до формулювання дуже вузького погляду на цілі політичної опозиції, навіть у межах її широкого чи сучасного трактування: всесторонньо намагались отримати політичну владу і впливати на законодавчий або виконавчий процес (урядування). Це аргументує теоретико-методологічну надійність широкого або сучасного дефініювання політичної опозиції як поліваріантного феномену, зокрема крізь призму апелювання до такого її вияву, як антисистемна політична опозиція. Однак разом з цим, потрібно зауважити, що в політичній науці є досить помітні розмежування із-поміж систематично диференційованою «нормальною», «класичною», «реальною», «конституційною» чи «лояльною» (або, іншими словами, регулярною та законною) політичною опозицією, із одного боку, і «девіантною», «нелояльною» чи «ненормальною» (або, іншими словами, антисистемною та екстремістською) політичною опозицією, із іншого боку.

Як наслідок цього, відбувається конфігураційна концептуалізація різних категорії політичної опозиції за рахунок зміни гіпотетичних обсягів її розширення/збільшення. Пояснення такого

кроку полягає у використанні категорії «політична опозиція» не в одиниці, а в множині. Тобто на увазі мається широкий спектр можливостей стосовно суб'єктів, відносин і дій політичної опозиції. Однак і на цьому гіпотетичний набір теоретико-методологічних питань, на які має бути спрямований ракурс у науковому аналізі політичної опозиції, зовсім не обмежений. Розширення цього ракурсу, навіть теоретико-методологічно, дозволяє подолати обмеженість ідей і підходів стосовно ролей політичної опозиції, подолати бар'єр доцільності чи недоцільності розділеного дослідження «нормальної»/«реальної» та антисистемної/екстремістської, парламентської та непарламентської політичної опозиції.

Бібліографічний список:

1. Norton P. Making Sense of Opposition / Philip Norton // The Journal of Legislative Studies. – 2008. – Vol. 14. – No. 1. – P. 236–250.
2. Dahl R. Political Oppositions in Western Democracies / Robert Alan Dah. – New Haven : Yale University Press, 1966. – 458 p.
3. Ionescu G. Opposition : Past and Present of a Political Institution / Ghița Ionescu, Isabel de Madariaga. – London : The New Thinker Library, 1968. – 213 p.
4. Schapiro L. Putting the lid on Leninism. Opposition and dissent in the communist one-party states / Leonard Schapiro // Government and Opposition. – 1967. – Vol. 2. – No. 2. – P. 181–203.
5. Sartori G. Opposition and Control Problems and Prospects / Giovanni Sartori // Government and Opposition. – 1966. – Vol. 1. – No. 1. – P. 149–154.
6. Helms L. Studying Parliamentary Opposition in Old and New Democracies : Issues and Perspectives / Ludger Helms // The Journal of Legislative Studies. – 2008. – Vol. 14. – No. 1. – P. 6–19.
7. Surel Y. Le chef de l'opposition / Yves Surel // Pouvoirs. – 2004. – Vol. 108. – No. 1. – P. 63–80.
8. Holzhaacker R. The Power of Opposition Parliamentary Party Groups in European Scrutiny / Ronald Holzhaacker // The Journal of Legislative Studies. – 2005. – Vol. 11. – No. 3. – P. 430.

Теоретический анализ политического конфликта и политического кризиса является основой научного исследования для практического предупреждения и эффективного урегулирования противоречий во избежание негативных последствий для общества. Взаимозависимость и отличие данных понятий и процессов формируют необходимость детализации признаков политического конфликта и политического кризиса.

It was proved that the Western Political Science is not unified in the context of political opposition's definition, since it is based on multifactorial theoretical

and methodological analysis incorporated in narrow and wide definitions of political opposition. The author found that a narrow (classical) definition of political opposition tends to parliamentary opposition and a wide(modern) definition of political opposition tends to parliamentary opposition and other forms of opposition based on the politicization of public, social and political process.

Стаття надійшла до редколегії 23.11.2016

УДК 316.01:316.47:316.3

**Наумкіна С. М., Варинський В. О.,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського**

МІСЦЕ ДОВІРИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Аналізується поняття «соціальний капітал», його формування та накопичення через наявність загальних норм і цінностей, взаємної довіри та соціальних мереж. Обґрунтовується, що соціальний капітал, втілений у вигляді норм і традицій соціальної солідарності та розгалуженої мережі громадянської співучасті, є важливою передумовою успішного суспільного розвитку. Наведено, що в умовах нестабільності роль довіри як ресурсу, який спрямований на забезпечення порядку і стабільності суспільної системи в цілому і окремих її сфер вагома і значима, тому необхідно розвивати культуру довіри на принципах взаємовигідного співробітництва, соціальної відповідальності.

Незважаючи на певні відмінності у трактуванні дослідниками сутності соціального капіталу, більшість із них визнають, що соціальний капітал формується через наявність загальних норм і цінностей, взаємної довіри та соціальних мереж. Соціальний капітал, втілений у вигляді норм і традицій соціальної солідарності та розгалуженої мережі громадянської співучасті, є важливою передумовою успішного суспільного розвитку. Оскільки у системі механізмів формування соціального капіталу первинне місце займають механізми формування соціальної довіри, то вивчення проблематики активізації соціального капіталу політичними методами доречно аналізувати через призму категорії «довіра».